

Алла Миколаївна Гончаренко,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри методики та психології
дошкільної і початкової освіти Інституту
післядипломної педагогічної освіти Київського
університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

УДК

ФОНЕТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ У ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

В статті розглядаються компоненти речової діяльності ребенка младшого дошкільного віку. Представлені обобщенні результати дослідження одного з компонентів - фонетичної компетентності. Розкриваються вікові особливості фонетичної компетентності ребенка-дошкільника: звукова культура мови, інтонація, темп мови, сила голосу. Виділяються фізіологічні, психологічні і соціальні причини неідеального звукоформування. Корелюються вікові особливості фонетичної компетентності і комунікативного поведіння малюка.

Ключевые слова: *личность, одаренность, компетентность, дошкольник, общение, развитие активности.*

The article examines the components of linguistic competence of children under school age. Served summarized results of one component - phonetic competence. Uncover the age characteristics of phonetic competence baby-preschooler: sound culture of speech, intonation, speaking rate, strength of voice. Singles out the physiological, psychological and social causes of imperfect *zvukoproiznosheniya*. Correlate age features phonetic competence and communicative behavior baby.

Англ.

Особистість є результатом суспільних відносин, насамперед тих, які існують у її найближчому оточенні. Як істота соціальна, вона залежить від соціуму, проте здатна до самовизначення, самопізнання, саморегуляції. Виділяючи себе з-поміж оточуючих, заявляючи про себе іншим, дитина певним чином впливає на середовище і виступає активним суб'єктом своєї життєдіяльності. Отже, становлення мовленнєвої особистості – форма її соціального руху.

Задля визначення рівня розвиненості, мовленнєвої компетентності зазвичай орієнтуються на здатність відтворювати звуки рідної мови, на кількісну характеристику лексичного запасу дитини, на вмінні вживати окремі слова на прохання чи у заданих ситуаціях [1]. Діалог визначається як первинна форма мовленнєвого спілкування, що виникає природно між двома людьми, що передбачає достатнє володіння мовою обома співбесідниками. Така умова забезпечує зв'язність висловлювань, взаєморозуміння, узгодження чи розвиток спільних дій. За твердженням науковців, молодший дошкільник особливо чутливий до діалогів, вбачає у такому способі мовленнєвої взаємодії не лише шлях до погодження у діях, вчинках, а й до пізнання світу, себе в ньому через іншу людину. Це шлях самопізнання, розуміння свого відображення в іншому, удосконалення власного мовлення, сприй-

мання, розуміння й прийняття індивідуальності у мовленні іншого [3, 4].

Вік від 3-х до 5-ти років характеризується неухильним зростанням мовленнєвої активності, швидким темпом оволодіння звуками рідної мови, бажанням „бавитися” звуками і словами, знаходити слухачів для своїх розповідей-етюдів з власного досвіду чи вигаданих, гіперболізувати окремі факти, події, чим звеселяти і себе, і однолітка [5].

Молодший дошкільний вік характеризується як вибух всіх проявів, що в плані спілкування адресовані ровеснику. Потреба у спілкуванні з ровесниками тісно пов'язана з розвитком активності в сюжетно-рольовій грі. Чутливість до різних звертань та здатність задовольнити потреби виробляється в процесі взаємної дії, що призводить до розвитку пізнавальних контактів. Основний привід для мовленнєвого спілкування – якості ровесника як учасника сюжетно-рольової гри. Дитина висуває мету дії для себе і для свого партнера. У комунікативній діяльності розгортається процес утвердження себе і протікає як конкурентне зіставлення у формі незаперечності власної переваги. Дошкільник виступає як цінитель чеснот і переваг [2,7].

У мовленні особистість проявляється конкретно, неповторно. Можна в таких проявах знайти і

соціальне, типове, і суто індивідуальне: дошкільник набуває досвіду побудови взаємин та вчиться застосовувати їх в реальному житті. Саме цим викликаний наш інтерес до проблеми фонетичної компетентності як прояву розвиненої мовленнєвої особистості.

Розглядаючи мовленнєву компетентність як складову загальної життєвої компетентності, логічно виокремити її основні компоненти: фонетична компетентність, лексична компетентність, граматична компетентність, комунікативна компетентність. У дітей четвертого-п'ятого років життя фонетична компетентність має свої особливості, що спричинено ступенем сформованості м'язової системи периферичного мовленнєвого апарату, який забезпечує відповідність/невідповідність звуковимови орфоепічним нормам. Малюк може не помічати цих відхилень, а може й досить активно та виразно реагувати на них.

На четвертому році життя більша частина малюків оволодівають звуками рідної мови, інша ж частина зазнає проблем з сонорними, свистячими чи шиплячими, що є проявом недосконалості артикуляційних укладів. За результатами дослідження до означених груп приголосних додається і [Г]. Цей звук стає у ряд проблемних не тому, що м'язи не здатні відтворити відповідний уклад, а тому, що дорослі, однолітки вкрай рідко вживають його у своєму мовленні. Однак, навіть за наявності згаданих проблем, малюк здатен чути, диференціювати звуки рідної мови, усвідомлювати звуковий склад, що Д.Б.Ельконін назвав центральним якісним новоутворенням дитини цього віку [6].

Виокремлюються причини недосконалої звуковимови:

- фізіологічні – недостатньо розвинений нервово-м'язовий апарат. Дитячий мозок недостатньо чітко диференціює точні мовленнєві рухи. Слабо розвинені органи, що сприймають і відтворюють звуки;
- психологічні – недостатньо розвинене слухове сприймання (дитина не розрізняє подібні звуки), слухова пам'ять (не утримує в пам'яті норму звучання звуків), нестійка слухова увага (один і той же звук відтворюється щоразу інакше);
- соціальні – діти наслідують недосконалу звуковимову дорослих або, що трапляється частіше, менших братів/сестер, позаяк вікові прояви малюків викликають у дорослих захоплення, розчулення.

Зауважуємо, що хоч особливості звуковимови й пояснюються здебільшого фізіологічними віковими причинами, однак байдужість, неухважність, що переростають у педагогічну занедбаність, можуть у наступні роки породити складні відхилення у розвитку мовленнєвої особистості.

Встановлено, що дитина широко використовує компенсаторні можливості у спілкуванні: невербальні засоби у контактах з ровесниками та дорослими. Зазначимо, що такий спосіб спілкування домінує з дорослими, а пояснюється це тим, що у дитини є більше підстав вважати, що дорослий швидше й точніше зрозуміє жести, міміку, позу, а одноліток

може зазнавати труднощів. Контакти, у яких дитина надає перевагу невербальним засобам, не втрачають своєї привабливості, не стають менш результативними. Різноманітність комунікативних дій, на фоні яких вибудовуються взаємини, є найважливішою рисою спілкування. Переважають вони у спілкуванні з ровесниками (заспокоює, наполягає, обманює, страхає, сперечається, жаліє, висловлює образу, вдає, що не чує партнера, передражнює). Контактуючи з дорослими, навіть найменші діти дотримуються визначених норм і правил поведінки. У контактах з однолітками така регламентованість і стандартність відступає на задній план, поступаючись неординарності, раптовості. Варіативність, індивідуальність, природна своєрідність жестів, міміки, пози дошкільника свідчать про мінливість емоційних станів як результату ставлення до довкілля, про активне й зацікавлене сприймання партнера по спілкуванню та пізнання себе у ньому. Образ самого себе – кінцевий продукт спілкування, представлений двома взаємопов'язаними компонентами: знання про себе і ставлення до себе.

Складовою фонетичної компетентності є інтонація, темп мовлення, сила голосу. У реальному житті виразними є всі невербальні прояви стану емоцій, інтонація адекватна ситуації спілкування.

Інтонацію радості, гніву дошкільники передають зрозуміло, виразно, а острах, подив вдається їм менше. У більшості випадків у мовленні дорослих діти відчують підвищення чи зниження гучності голосу, тону, прискорення чи уповільнення темпу, різні інтонаційні засоби виразності. Така здатність підтверджує активний розвиток мовленнєвої особистості у дошкільному дитинстві.

Задля вироблення адекватних та продуктивних моделей, технологій індивідуального зростання дитини дошкільного віку зауважуємо й таку вікову особливість, як домінування прискореного темпу мовлення. Ця особливість фіксується у випадках, коли дитина змушена говорити „на аудиторію”, „на оцінку дорослого чи однолітків”, коли від її монологу залежить подальший розвиток подій, сюжету гри, висновок ровесників чи дорослого.

Сила голосу теж має свої особливості у дошкільному дитинстві. У звичайній вільній життєдіяльності малюки регулюють силу голосу в залежності від обставин: емоційно піднесена гра, радість від діяльності, напруження у обговоренні сюжету, розподілі ролей чи іграшок, розвитку сюжетних ліній, пояснення своєї позиції у конфліктній ситуації тощо спричиняють голосне мовлення. Це не є умисний тиск на партнера чи неповага до нього. З анатомічних причин лише 11,8% молодших дошкільників здатні недовго говорити пошепки, та й то за умови зовнішнього контролю. Ці висновки є підтвердженням раніше проведених досліджень [7]. Зауважуємо, що для підсилення емоційного враження або для переконливості співбесідника паралельно з підвищенням сили голосу малюки активно жестикулюють, варіюють міміку, ходу.

Молодші дошкільники схильні до ритмічності у мовлення, що відбивається у намаганні правильно інтонувати та ритмізувати більшість фольклорних форм. Однак, зауважимо, що одна і та ж дитина у різних випадках по-різному може відтворювати заданий ритмічний малюнок. Ця нестабільність у керуванні своїм голосом є віковою особливістю. Її врахування дозволить вибудувати продуктивний індивідуальний вектор розвитку малюка.

Мірою розвивальності можна вважати такі компоненти, що сприяють створенню та розширенню світогляду дитини, формують гуманні переживання, базові особистісні якості, що виявляються в мовленнєвій компетентності. Оскільки кожна дитина має свій вектор розвитку, мовленнєвого зростання, то й фіксується та оцінюється динаміка її змін, що може проявлятися у засвоєнні та користуванні мовленнєвими чи немовленнєвими засобами задля встановлення контактів з довкіллям. Зафіксовані зміни педагог зіставляє не з успіхами-неуспіхами інших дітей, а з психологічними закономірностями розвитку кожної окремої дитини, беручи до уваги її індивідуальні прояви та життєвий досвід.

Розглянувши один з компонентів мовленнєвої компетентності дитини молодшого дошкільного віку, зауважуємо, що відхилення від ідеальних показників не позначається на комунікативній поведінці. У більшості випадках фонетична недосконалість не заважає дитині бути активною щодо встановлення контактів з ровесниками, наповнення ситуації спілкування чи іншої діяльності власними враженнями, досвідом, перспективою інтересів та прогнозуванням результатів. Така активна переконливо-оптимістична позиція допомагає малюку знаходити своє місце в дитячих колективах, почуватися комфортно, зближатися з цікавими йому людьми, презентувати себе як особистість.

Отже, глибоке вивчення особливостей фонетичної компетентності дітей вплине на прогнозування та розвиток мовленнєвої особистості у дошкільному дитинстві.

Використані літературні джерела

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). Вихователь-методист дошкільного закладу. – Спецвипуск, 2012. – С.4–30.
2. Бельтюкова В. В. Про засвоєння дітьми звуків мови// Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник./ Упорядник Богущ А. М. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2005. – С. 578–585.
3. Гвоздев О. М. Чинники, що визначають засвоєння фонетичного боку мовлення// Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник./ Упорядник Богущ А. М. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2005. – С. 554–557.
4. Гончаренко А. М. Аспекти розвитку мовленнєвої особистості у ранньому дитинстві // Вихователь-методист, 2010. – № 6. – С.8–14.
5. Гончаренко А. М. Характеристика мовленнєвого розвитку дітей молодшого дошкільного віку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [Інноваційні технології навчання обдарованої молоді], Київ, 08-09 грудня 2011 р. – К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2011. – С. 27–32.
6. Ельконін Д. Б. Розвиток звукового боку мовлення// Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник./ Упорядник Богущ А. М. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2005. – С. 573–578.
7. Трифонова О. С. До проблеми становлення і розвитку звукової культури мовлення дітей дошкільного віку // Наука і освіта, 1997. – №1. – С.104–108.

<http://www.liveinternet.ru/users/3370017/>